

ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ LXI (2)

BULLETIN OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA LXI (2)

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY
LXI
No. 2

Editor in chief:
Dragana Radojičić

Editor:
Aleksandra Pavićević

International editorial board:

Radost Ivanova, Elephterios Alexakis, Jana Pospíšilová, Karl Kaser, Gabriela Kiliánová,
Milica Bakić-Hayden, Ingrid Slavec-Gradišnik, Marina Martynova, Fernando Diego Del
Vecchio, Kjell Magnusson, Tatiana Podolinska, Peter Finke

Editorial board:

Gojko Subotić, Sofija Miloradović, Jelena Čvorović, Srđan Radović, Aleksandra Pavićević,
Lada Stevanović, Ildiko Erdei, Jelena Jovanović

The reviewers:

Vojislav Stanovčić, Aleksandar Loma, Bojan Žikić, Ljiljana Gavrilović, Biljana Sikimić,
Danka Lajić Mihajlović, Maja Godina Golija, Ildiko Erdei, Mirko Blagojević,
Mladena Prelić, Dušan Drljača, Miroslava Lukić Krstanović.

Secretary:
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Vojislav Stanovčić, at meeting of
the Department of Social Sciences SASA, November 1st 2013

BELGRADE 2013

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

LXI

свеска 2

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уредник:

Александра Павићевић

Међународни уређивачки одбор:

Радост Иванова, Елефтериос Алексакис, Јана Поспишилова, Карл Касер, Габриела Килианова, Милица Бакић-Хејден, Ингрид Славец-Градишник, Марина Мартинова, Фернандо Диего Дел Векио, Шел Магнусон, Татиана Подолинска, Петер Финке

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Софија Милорадовић, Јелена Чворовић, Срђан Радовић, Александра Павићевић, Лада Стевановић, Илдико Ердеи, Јелена Јовановић

Рецензентски тим:

Војислав Становчић, Александар Лома, Бојан Жикић, Љиљана Гавриловић, Биљана Сикимић, Данка Лајић Михајловић, Маја Година Голија, Илдико Ердеи, Мирко Благојевић, Младена Прелић, Душан Дрљача, Мирослава Лукић Крстановић.

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној 1. новембра 2013. године, на основу реферата академика Војислава Становчића

БЕОГРАД 2013.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011–2636–804
eisanu@ei.sanu.ac.rs
www.etno-institut.co.rs

Рецензент:
академик Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Превод:
Соња Жакула
аутори текстова

Дизајн корица
Горан Витановић

Техничка припрема и штампа:
Академска издања, Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства просвете и науке и технолошког развоја Републике Србије

Часопис Гласник Етнографског института САНУ индексиран је у:
DOAJ (Directory of Open Access Journals); SCIndeks (Српски цитатни индекс);
Ulrich's Periodicals Directory.

The Bulletin of Institute of Ethnography SASA is indexed in: DOAJ (Directory of Open Access
Journals); SCIndeks (Srpski citatni indeks); Ulrich's Periodicals Directory.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography /
главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) – .
Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 36/IV), 1952 – .
(Београд : Академска издања). – 24 cm

Полугодишње.

ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института САНУ

ISSN 2334-8259 = Glasnik Etnografskog instituta SANU (Online)

COBISS. SR-ID 15882242

Садржај Contents

Тема броја: Друштвене и хуманистичке науке пред изазовима пост-дисциплинарности и тржишта.

Topic of the Issue: Social Sciences and the Humanities: Facing the Challenges of Postdisciplinarity and the Market.

Александра Павићевић, <i>Друштвене и хуманистичке науке пред изазовима пост-дисциплинарности и тржишта. Искуства у вези са осмишљавањем, организовањем и финансирањем научних истраживања</i>	9
Aleksandra Pavičević, <i>Social Sciences and the Humanities: Facing the Challenges of Postdisciplinarity and the Market. Experiences with Preparing, Organizing and Funding Scientific Studies</i>	11
Gabriela Kiliánová, <i>The Role of the Social Sciences and Humanities in Contemporary Society (The Slovak Case)</i>	13
Габриела Килианова, <i>Улога друштвених наука и хуманистичких дисциплина у савременом друштву (случај Словачке)</i>	20
Kjell Magnusson, <i>The Humanities and Social Sciences in Sweden: Predicaments and Incentives for Cross-Disciplinary Research</i>	21
Шел Магнусон, <i>Хуманистичке и друштвене науке у Шведској. Дилеме и могућности интердисциплинарних истраживања</i>	32
Karl Kaser, <i>The Creation of a New Figure in Academia – The Homo Applicandus</i>	33
Карл Касер, <i>Настанак нове фигуре у академској заједници – homo applicandus</i>	39
Марина Мартинова, <i>Коришћење етнолошког знања у државном управљању. Искуство Русије</i>	41
Marina Martinova, <i>The Use of Ethnological Knowledge in State Governance. The Russian Experience</i>	52
Коста Николић, <i>Постмодернизам и хуманистичке науке. Пример историографије</i>	53
Kosta Nikolić, <i>Postmodernism and the Humanities. The Case of Historiography</i>	66

Varia

Сања Златановић, <i>Српска заједница у Гњилану: дискурс носталгије урбане енклаве</i>	67
Sanja Zlatanović, <i>Serb Community in Gnjilane: Nostalgia Discourse of the Urban Enclave</i>	82
Марија Думнић, <i>Градска музика на Косову и Метохији у истраживањима српских етномузиколога током XX века</i>	83

Marija Dumnić, <i>Urban Music from Kosovo and Metohija in the Researches of Serbian Ethnomusicologists up to the Second Half of the Twentieth Century</i>	99
Ивица Тодоровић, <i>Мултидисциплинарна истраживања порекла становништва Србије – прелиминарни оквир</i>	101
Ivica Todorovic, <i>Multidisciplinary Research into the Origin of Population in Serbia – Preliminary Framework</i>	112
Ивана Башић, <i>Тело духовно – концепт (словенске) душе (I)</i>	113
Ivana Bašić, <i>The Spiritual Body – Concept of the (Slavic) Soul (I)</i>	129
Мирослава Лукић Крстановић, <i>Позиционирање спонзорства на тржишту културних догађаја</i>	131
Miroslava Lukić Krstanović, <i>Positioning of Sponsorships on the Cultural Events Market</i>	145
Весна Трифуновић, <i>Транзицијски велтимерц: наративизација искуства младих при тражењу посла и запослењу у контексту постсоцијалистичке трансформације</i>	147
Vesna Trifunović, <i>The Weltschmerz of Transition: a Narrativization of the Experiences of Young People while Searching for Jobs and upon Finding Employment in the Context of Postsocialist Transformation</i>	162
Марта Стојић Митровић, <i>Стигматизација као последица илегализације одређених облика транснационалног кретања: дехуманизација тзв. илегалних миграната</i>	163
Marta Stojić Mitrović, <i>Stigmatization as a Result of the Illegalization of some Forms of Transnational Movement: Dehumanization of 'the Illegal Migrants'</i>	175

Научна критика и полемика **Discussion and Polemics**

Мирослава Малешевић, <i>Илдико Ердеи, Чекајући Икеу. Потрошачка култура у постсоцијализму и пре њега.</i>	177
Милена Жикић, <i>Место жене у друштвеном животу, Ален Турен, Свијет жена</i>	182
Сања Златановић, <i>Бугарска свадба у етнолингвистичком кључу. Елена Семеновна Узенёва, Болгарская свадба: этнолингвистическое исследование</i>	187
Милош Луковић, <i>Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně. Obydlí v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských. Sintéza mezinárodního výzkumu</i>	190
Младена Прелић, <i>Peter Slavkovský, Slovenská etnografia. Kompendium dejín vedného odbory</i>	196

Милош Луковић, *Peter Slavkovský, Slovenský roľník (pramen k štúdiu spôsobi života)* 198

Младена Прелић, *Tradiční agrární kultura v kontextu společenského vývoje střední Evropy a Balkánu* 203

Хроника Cronicle

Сања Златановић, *Антропологија савременог града, X Конгрес руских етнографа и антрополога, Руска академија наука, Москва 2–5. јул 2013.* 206

Сећање/Memory

Биљана Миленковић-Вуковић, *Библиографија: др Добрила Братић (1953–2009)* 211

Упутство за припрему рада за штампање у Гласнику Етнографског института САНУ 221

Instructions for publication in the Bulletin of the Institute of Ethnography SASA 225

Ивица Тодоровић

Етнографски институт САНУ
ivica.todorovic@ei.sanu.ac.rs

Мултидисциплинарна истраживања порекла становништва Србије – прелиминарни оквир

У тексту се – на конкретним примерима – представљају основни концепт и смернице комплексног проучавања (пра) порекла становништва Србије. Истраживања су осмишљена мултидисциплинарно, са нагласком на новим, генетским проучавањима и издвајању Y хаплотипова и хаплогрупа становништва Србије, прева-

Кључне речи:

основни концепт и смернице, генетска истраживања, хаплотипови и хаплогрупе, порекло и етногенеза становништва Србије, српски етнос, представе о пореклу, прелиминарна истраживања, померање сазнајних граница.

ходно српског етноса. Паралелно с тим, спроведено је детаљно етнолошко прикупљање представа о пореклу испитаника / тестираних, што би – заједно са добијањем генетских показатеља – требало да доведе до дубљих увида и померања досадашњих граница научних сазнања када је реч о етногенези становништва Србије. Током прелиминарних истраживања преваходно је обухваћено становништво источних, средишњих и западних делова централне Србије. Непосредни резултати и конкретнији закључци (заједно са проширивањем истраживачког узорка) очекују се у наредном периоду.

Нова истраживања – основне смернице.¹ Саобразно са одговарајућим, претходно изнесеним истраживачким приоритетима и базичним претпоставкама,² отпочели смо са планским спровођењем непосредних, мултидисциплинарно осмишљених истраживања становништва Србије, са нагласком на српском етносу. Наиме, након уводних теренских истраживања спроведених у источној Србији уследила су и истраживања у централној и јужној Србији (општине Књажевац – Сврљиг – Зајечар; Александровац; Пријеполје; Београд и Уб), која су се одвијала у

¹ Текст је резултат рада на пројекту бр. 47016: *Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије. Израда мултимедијалног интернет-портала „Појмовник српске културе“*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Овај текст представља наставак ауторовог рада *Нове могућности етногенетских проучавања становништва Србије* објављеног у Гласнику Етнографског института САНУ LXI (1) (Београд, 2013, 149-159).

периоду август–децембар 2012. године, при чему је прикупљено $97+99+81+18=295$ букалних брисева људи различитог узраста и из различитих лингво-културних зона, од чега су 258 били мушкарци, а 37 жене.³

Циљ ових истраживања, која представљају резултат сарадње Етнографског института САНУ и ДНК-лабораторије Националног криминалистичко-техничког центра МУП-а Републике Србије,⁴ јесте управо повезивање етнолошких истраживања представа о пореклу становништва и генетских података који указују на (пра)порекло проучаваног становништва. У наведеном контексту, етнолозима су (као и лингвистима, историчарима, антрополозима, археолозима и другима) веома корисни и потребни подаци о генетским показатељима (уп. Cavalli-Sforza 2008, в. рецимо стр. 139–176, 101–138, 34–36 итд.), примарно о хаплотиповима и хаплогрупама, карактеристичним пре свега за мушкарце (258), од којих су узети букални брисеви.⁵ Сви додатни подаци које може да пружи генетска (ДНК) анализа – осим претходно поменутих, заснованих на утврђивању Y-хаплотипова и Y-хаплогрупа – почев од разматрања различитих локуса ДНК профила, такође су етнолозима итекако добродошли у контексту нових могућности разматрања етногенетских процеса и порекла становништва Србије. За нас је, такође, од велике важности упоређивање са доступним базама података (за Y-хаплотипове у оквиру одговарајућих хаплогрупа). По досадашњим информацијама, које, с обзиром на недовољан број узорака и друга ограничења, и не морају бити довољно прецизне и релевантне, најчешће хаплогрупе на овим просторима требало би да буду I2a, R1a, E1b1b, са одговарајућим доминатним варијантним подгрупама, уз R1b, I1, J2 (в. рецимо Regueiro et al. 2012, 61; Mirabal et al. 2010, 386; Peričić et al. 2005, 1966–1967; Veselinović et al. 2008, 24–28; Јерковић 2012a; <http://poreklo.rs/srpski-dnk-projekat/>; Бачко и Максимовић 2010, 19–26) и евентуално присуство у траговима хаплогрупа N, G, T, J1, Q итд., односно – њихових варијанти (в. рецимо Mirabal 2010, 387; Бачко и Максимовић 2010, 24–26; када је реч о варијантама уп. <http://www.isogg.org/tree/>). Наведене базе података доступне су и на интернету,⁶ а одговарајуће упоређивање хаплотипова тестираних испитаника са овим базама могло би да укаже на географско и етногенетско прапорекло конкретних хаплотипова (у оквиру хаплогрупа), тј. проучаваног становништва.⁷ Дакле, након што се утврди конкретни Y-хаплотип појединца (у оквиру одговарајуће хаплогрупе), потребно је дотични Y-хаплотип упоредити са

³ Након прве фазе истраживања – спроведене у источној Србији, где су брисеви узимани и женама, донесена је одлука да се убудуће букални брисеви узимају само од мушкараца (због тога што се Y хромозом преноси само са оца на сина, а и услед сложености истраживања заснованих на митохондријалној ДНК). Подразумева се, због целовитости сагледавања истраживане популације, да је у будућности неопходно да се почне и са истраживањем овог типа (уп. малобројне, тренутно доступне податке у: http://www.eupedia.com/eurore/european_mtdna_haplogroups_frequency.html; Маринковић 2012).

⁴ Посебну захвалност за реализацију ове сарадње дугујемо мр Анђелку Марићу из Националног криминалистичко-техничког центра МУП-а Републике Србије.

⁵ Исто се односи и на утврђивање хаплотипова и хаплогрупа митохондријалне ДНК тестираних мушкараца, с обзиром на то да се митохондријална ДНК преноси са мајке на децу како женског тако и мушког пола.

⁶ В. рецимо YHRD базу на: <http://www.yhrd.org>.

⁷ Уп. <http://www.poreklo.rs/2012/07/16/kratak-uvod-u-geneticku-genealogiju-osnovi-genetike/>; Јерковић 2012д; <http://www.hprg.com/hapest5/hapest5a/hapest5.htm>.

постојећом базом Y-хаплотипова у свету, односно – са постојећом базом хаплотипова у ближем и даљем окружењу.⁸

Пожељно је да што већи број хаплотипова буде утврђен са што већим бројем DYS-маркера (в. Кљосов 2010, 67). Наравно, уколико не може бити урађена анализа са великим бројем маркера,⁹ у овом тренутку је нужно задовољити се тренутним могућностима ДНК-лабораторија са којима се сарађује, у складу са доступним финансијским и аналитичким средствима.¹⁰

С обзиром на то да су узорци узети на подручјима источне, централне и западне Србије (уз допунске узорке узете у Београду и Убу), наведени резултати ће представљати итекако значајан и релевантан увод у планирана, сложенија истраживања, која би требало да обухвате све лингво-културне зоне српског језика у Србији (источно-херцеговачка/херцеговачко-крајишка, зетска/зетско-сјеничка, косовско-ресавска са смедеревско-вршачком, шумадијско-војвођанска, призренско-јужноморавска, тимочко-лужничка са сврљишко-заплањском, уз неколико мањих микрозона и уз припаднике националних мањина; уп. Ивић 1986, 331, в. приложену дијалектолошку карту).

Исцрпни подаци који су прикупљени током спроведених истраживања (прецизније, током првог дела истраживања), односно – подаци које су испитаници изнели о сопственом пореклу, омогућавају даља мултидисциплинарна, квалитативна проучавања, заснована на подробним појединачним информацијама о сваком испитанику (представе о пореклу по очевој линији; представе о пореклу по мајчиној линији; представе о славама и одговарајућим променама слава; представе о презименима и променама презимена; представе о кретању, тј. промени места становања предака; представе о родовским надимцима и одговарајућим породичним историјама; представе о сопственим физичким и карактеролошким особинама, крвним групама итд.). Испитаници су различитих годишта и одабирани су на препоруку водича из локалних области, тј. у договору са њима,¹¹ а у складу са претходно планираном структуром основног истраживачког узорка (тј. на основу културно-географске припадности одговарајућим микрорегијама Србије, са намером да се прелиминарно обухвати становништво источне, централне и западне Србије, уз нагласак на јужнијим деловима централне Србије). Забележене представе о пореклу пружају и обиман материјал за сагледавање континуитета и стратегија генеалогског и културног

⁸ В. Кљосов 2010, 67 и даље; <http://www.ysearch.org>; <http://www.yhrd.org>; уп. http://www.mymcgee.com/tools/yutility.html?mode=ftdna_mode; <http://www.hprg.com/hapest5/hapest5a/hapest5.htm>).

⁹ В. 67 најчешће коришћених маркера, са конкретним примерима, рецимо у: <http://poreklo.rs/srpski-dnk-projekat/>; уп. <http://www.hprg.com/hapest5/hapest5a/hapest5.htm>; http://www.mymcgee.com/tools/yutility.html?mode=ftdna_mode.

¹⁰ В. рецимо пример истраживања базираном на 17 маркера у: Veselinovic et al. 2008, 24-27. Такође, в. различитим истраживачке приступе, са различитим бројем маркера, у: Кљосов 2010, 67 и даље; Бачко и Максимовић 2010, 34, 47, 59, 64-66, 75, 77-78, 86, 89, 91, 104, 109, 138, 153, 156.

¹¹ Водичи за насеља у књажевачкој општини били су Снежана Дојчиновић (1973) и Здравко Митић (1955). У општини Сврљиг водич је био Радмило Илић (1953), у општини Зајечар Дејан Крстић (1971) и Славољуб Гацковић (1956), док су у општини Александровац водичи били Иван Брборић (1976) и Илија Јокановић (1958), а у Пријеполу – Милан Цмиљановић (1957) и Славољуб Пушица (1951). У општини Уб водич је био Богољуб Павловић (1961), док је на подручју Београда аутор узео узорке и податке од њему познатих људи, за које је знао да су заинтересовани за истраживање порекла.

памћења на истраживаном подручју (од новијих радова уп. рецимо Терзић 2009; Макуљевић 2009).¹²

Етнолошке информације (детаљне представе о сопственом пореклу наведених испитаника), заједно са доступним историјским и архивским подацима, требало би да буду упоређене са резултатима одговарајућих генетских истраживања, односно – са установљеним генетским маркерима (пре свега Y хаплотипова и хаплогрупа, док се не стекну услови за истраживање порекла по женској линији, на основу митохондријалне ДНК), како би се добила јасна слика о популацији Србије. У дотичном смислу биће успостављене паралеле између источне, централне и западне Србије, али и других делова Србије. С тим у вези, у наредном периоду потребно је спровести још неколико истраживања, са приоритетним нагласком на проучавању становништва северне Србије (Срем, Бачка, Банат, северни делови централне Србије), али и крајњег југа Србије (југоисточни део централне Србије, Косово и Метохија), дакле – овога пута са нагласком на оси север–југ. И ово истраживање би требало да обухвати такође око 300 испитаника, како би био комплетиран релевантан истраживачки узорак (уз подразумевајуће тенденције да се трагање даље прошири у правцу детаљног испитивања свих лингво-културних зона у Србији, али и на целокупан српски етнички простор).

Истраживања источне Србије – детаљни илустративни пример. Када је реч о становништву Србије, услед специфичне културе памћења која не ставља нагласак на генеалогско сећање, најмање се – у етногенетско-генеалогском контексту – зна управо о популацији српског истока (уп. Костић 1973, 49), тако да је веома важно да се што пре добију релевантни подаци. У складу с претходним, започета истраживања могли бисмо конкретније и детаљније илустровати управо на примеру источне Србије. Наиме, прелиминарна теренска истраживања источне Србије спроведена су крајем августа 2012. године и обављана су на више различитих, изабраних пунктова (Балта Бериловац / општина Књажевац: 19 испитаника је интервјуисано у овом месту, уз узимање букалних брисева; Кална / Књажевац: 11 испитаника; Горња Каменица / Књажевац: 3 испитаника; Ћуштица / Књажевац: 13 испитаника; Гулијан / Сврљиг: 10 испитаника; Зајечар: 33 испитаника; Велики Извор / Зајечар: 8 испитаника), у три различите општине (Књажевац, Зајечар, Сврљиг).

Истраживачки је посебно апострофирана област Буцака у источној Србији (Кална са околним селима; в. карту у: Књажевац и околина 1999, између страна 6 и 7), у смислу подручја које карактерише присуство стариначког српског становништва и подручја где није било значајнијих миграција из других области (Пантелић 1974, 180; уп. карту у: Цвијић 1966, 177; Милосављевић 1999, 44). Ово се, у ширем смислу, може уопштено констатовати и за цео књажевачки крај (Влаховић 1999, 14), као и за целокупну тимочко-лужничку лингво-културну зону (заједно са сродним целинама: в. Белић 1913, 61-62 и даље; уп. Цвијић 1966, 136-137), која је посебно интересантна са становишта проучавања порекла и представа о пореклу Срба и становништва источне Србије (уп. на пример: Станојевић 1940, 425-426 и даље; Станојевић 1913, 72 и даље; Тодоровић 2011, 28-30). Из тог

¹² О овоме ће се конкретније говорити у засебним радовима, уз изношење одговарајућих, непосредних информација.

разлога, у истраживању су узети у обзир и испитаници из других тимочко-лужничких области, почев од источне сврљишке културне зоне (Петровић 2000, 421-422; уп. Голубовић 1992, 173) и подручја Тимока (уп. Милосављевић 1999, 41-45).

Укупно, дакле, непосредно порекло из Буцака – по очевој линији – води 21 мушкарац / 21м и 15 жена / 15ж; 8 мушкараца / 8м и 5 жена / 5ж – по очевој линији – води порекло из источне сврљишке културне зоне; 12 мушкараца / 12м и 7 жена / 7ж води порекло из других тимочко-лужничких области: Заглавак и Тимок – 11, општина Пирот – 5, општина Бабушница – 2, општина Бела Паланка – 1. Према томе, узето је у обзир укупно 68 испитаника из тимочко-лужничке лингво-културне зоне, од чега 41 мушкарац и 27 жена. Сви испитаници са овог подручја су се етнички изјаснили као Срби.

Такође су обухваћени и припадници србо-влашких лингво-културних зона¹³ (8 мушкараца / 8м + 6 жена / 6ж), као и двоје испитаника са родитељима из различитих области (1м бр. 92 / м; отац из Прлите / Зајечар, мајка из Великог Извора / Зајечар + 1ж бр. 75 / ж; отац из Николичева / Зајечар, мајка из Јаловик Извора / Књажевац), уз одређени број испитаника из других лингво-културних зона источне Србије (великоизворска 6м; косовско-ресавска 1м и 1ж; сврљишко-заплањска 1м), као и неколико (4) испитаника пореклом – по очевој линији наслеђивања – из других, удаљенијих зона (призренско-јужноморавска 1м; источнохерцеговачка 1ж; шумадијско-војвођанска 1м; штокавско-икавска 1ж).

Укупно је, према томе, испитано 97 људи, од тога 60 мушкараца / 60м и 37 жена / 37ж, и то 68 особа из тимочко-лужничке лингво-културне зоне (41м и 27ж), 14 особа пореклом из србо-влашке зоне (8м и 6ж), 9 особа из других лингво-културних зона источне Србије (8м и 1ж), 4 особе из удаљенијих лингво-културних зона (2м и 2ж), као и 2 особе мешовитог порекла (1м и 1ж). Од тога се, на основу представа о сопственом пореклу, условно аутохтоним становништвом источне Србије могу сматрати 93 особе (само 49 / м по мајчиној линији води порекло из западне Србије / општина Лозница, док осталих 92 испитаника и по очевој и по мајчиној линији, када је реч о познатим прецима, воде порекло из источне Србије), уз 4 особе чије је непосредно порекло из других области (поменуте, „удаљеније лингво-културне зоне“).

Остала подручја – општи илустративни оквир. Истраживања централне Србије спроведена су у средишњем подручју косовско-ресавске лингво-културне зоне, у општини Александровац. Овде је узето 99 узорака, искључиво од мушког становништва, како у Александровцу тако и у селима која припадају овој општини, приликом чега је истраживачки обухваћено становништво које води порекло из већег дела насеља општине Александровац (али и других, најчешће околних области). Ово подручје је веома занимљиво и услед миграционих струја које су ишле како из западних српских области (лингвокултурне зоне источно-херцеговачких и зетских говора) тако и са подручја српског југа (в. Лутовац 1980, 20).

¹³ На овом месту користимо одредницу *србо-влашке лингвокултурне зоне* због чињенице да се највећи број становника пореклом из наведених лингво-културних зона углавном изјашњавао као Срби или Власи; в. Лутовац 1960, 15-16; Vlahović 1984, 267; уп. Недељковић 2001, 44.

У областима западне Србије, прецизније – на југозападу централне Србије, истраживања су спроведена у Пријепољу, где је узето 81 букалних брисева, такође од мушкараца (подразумева се, као и у претходним случајевима, уз прикупљање одговарајућих, других података о испитаницима и њиховом пореклу). Овим истраживањима је обухваћено становништво српског, али и муслиманско-бошњачког идентитета.

Ова фаза истраживања допуњена је и са 18 узорака (заједно са одговарајућим представама о пореклу и другим подацима) који су узети у Београду и Убу, односно – у северним деловима централне Србије, како би се прелиминарно надоместиле извесне празнине у структури укупног истраживачког узорка (када је реч о узорцима узетим током 2012. године).¹⁴

Међу испитаницима су била заступљена различита презимена, како она општепозната и врло распрострањена (нпр. Јовановић, Ђорђевић, Николић, Петровић, Стојковић, Илић, Тодоровић итд.), тако и она која су специфична (нпр. Шалипуровић, Сеочанац, Брборић, Бонцић, Јасика, Шпица, Чаравеса итд.) и врло индикативна (Бурмазовић, Милорадовић, Шекуларац, Дробњак, Рашковић итд.) када је реч о проучавању порекла; нека од ових презимена се – у истом или сличном облику – помињу још у давној прошлости.¹⁵ У појединим случајевима тестирани су и људи са истим, особеним презименима (нпр. Џамићи, Пушице, Пузовићи), који нису имали (јасну) представу о међусобном сродству, како би се додатно илустровала и проверила предочена методологија генетског испитивања порекла и како би се, с друге стране, показало да ли се на овај начин дефинитивно могу разрешити одређене недоумице, тј. питање (не)постојања сродства код људи који носе исто презиме, али немају јасну свест о међусобном сродству (уп. Бачко и Максимовић 2010, 28). Другим речима, на овај начин се – на конкретним примерима – указује на могућности и домете наведене методологије у непосредном решавању конкретних генеалогских, етногенетских и миграцијских питања и проблема (уп. као илустративан пример – Кљосов 2010), што је један од изузетно важних аспеката српске етнологије.¹⁶

Завршни осврт. Општи циљ планираних пројектних ангажовања представља упоредно истраживање етнокултурног и етногенетског наслеђа (различитих делова) Србије и српског етничког простора. На овај начин остварује се увид у специфичности различитих области и успоставља јасна паралела (у виду базичних сличности и разлика) између одређених генетских, етнокултурних и других карактеристика типичних за различите делове Србије и Србију у целини, са истраживачким нагласком на српском етносу. На основу одговарајућих генетских показатеља биће могуће утврдити: 1) да ли су одређене породице / појединци у сродству и у ком степену сродства, као и 2) каква је учесталост различитих хаплотипова, односно хаплогрупа, у различитим деловима Србије. Овим путем – као што је већ наглашено – можемо стећи прелиминарну представу о даљем пореклу становништва Србије, када је реч о наслеђивању по очевој линији. Дакле,

¹⁴ Наиме, овога пута је нагласак стављен на *јужне* области централне Србије, док ће током наредних истраживања нагласак бити стављен на северније области, као и на релацију север–југ.

¹⁵ Уп. тумачења порекла бројних српских презимена и родова на пример у: Ракић и Станисављевић-Ракић 2005, 29-320; Нишкановић 2004, 23-284; Бачко 2008, 31-485.

¹⁶ В. истраживања Ј. Цвијића (уп. Цвијић 1966, 128-190), Ј. Ердељановића, П. Влаховића, Т. Вукановића и многих других. Уп. Andrejić 1996.

многа од спорних питања из проучавања етногенезе и порекла Срба¹⁷, али и других етничких група у Србији, могу бити осветљена управо на овај начин.

Посебно је важно истаћи да се резултати нових проучавања порекла (са нагласком на генетским истраживањима) не смеју посматрати једнострано и сензационалистички, односно – у кључу одговарајућих злоупотреба са геополитичким предзнаком, као што је то често био случај у новије време (уп. Маслаћ 2011а; Маслаћ 2011б), али и раније (Кљосов 2010, 61; 82). Сасвим супротно томе, треба стално имати на уму да је питање припадности одређеном народу пре свега предодређено одговарајућим идентитетским комплексима и примарним културним матрицама (дефинисаним односом етничког, верског, језичког и субјективног идентитета, као и одговарајућим геополитичким положајем).¹⁸ С друге стране, тумачење резултата истраживања о којима говоримо мора остати искључиво у строгом домену науке (уп. Станојевић 2010, 277, 286), лишено било каквих предрасуда везаних за „политичку коректност“ спрам савремених идеологија и новонасталих идентитета, најчешће формираних на бази етничког инжењеринга током XX века (пре свега у периоду након Другог светског рата), односно – у новије време.¹⁹ Другим речима, какви год били резултати (научно) доследно спроведених истраживања, они ће имати значај искључиво са научног становишта – што, наравно, никада не искључује потенцијалну могућност њихове шире употребе или злоупотребе – и својом чињеничном основом (на нивоу објективних сазнања) утицаће на спутавање нетачних информација и тумачења, пласираних у форми једне врсте „рата генима“.²⁰

¹⁷ В. различите теорије и хипотезе о пореклу Срба, рецимо у: Новаковић 1977; уп. и Andrejić 1996. Са становишта етносрбистичких истраживања, за нас су посебно занимљиве врло аргументоване хипотезе о подунавско / панонско-балканском пореклу Словена (Трубачов 2005, в. нпр. 46 и даље, 15-16, 100 и даље, 126 и даље, 192 и даље итд; Трубачов 2006, 25, 29 и даље, 35 и даље, 170 и даље, 182 и даље, 243 и даље итд; уп. Петричевић 1996; Пипер 2008, 128-136; Толстов 1948, 37-38; Кобычев 1973, 68-76; Кљосов 2010, 62, 75; уп. и Sedov 2012, 78-82) и/или Индоевропљана (Рыбаков 1981, 147; Горнунг 1963, 11-12; Трбуховић 2006, 300-301; Кљосов 2010, 62, 75; Трубачов 2005, 45-46; уп. Vukčević 2007, 126-127). О различитим теоријама о пореклу Словена в. Пипер 2008, 123-136. Такође, у сродном контексту, уп. примера ради и: Баришић 1952, 52-61; Јанковић 1996, 77, 80; Vukčević 2007, 123 и даље. Када је реч о етнонимским релацијама Срби – Словени, обратити пажњу на: Кобычев 1973, 25-26; Шафарик 1998, 48 и даље; Vukčević 2007, 76-79, в. и 58 и даље; Будимир 1959, 36 и даље, 42-43; в. другачија становишта у: Лома 1993, 119 и даље; уп. и Фасмер 1971, 603- 604.

¹⁸ В. различите студије о идентитету. Уп. на пример: Благојевић 2012, 12-13; Тодоровић 2008, 1035; Прелић 2008, 18-45.

¹⁹ У непосредној релацији с претходним, о етничком инжењерингу (в. нпр. Трифуновски 1995; Влаховић 1993, 201-202; Антонић 2007, 147-149), колективним фобијама (в. нпр. Екмечић 2002; Пипер 2004, 57-59, 41-42) и различитим облицима симболичког насиља (в. рецимо Антонић 2008, 156-162; Терзић 1993, 242-245; Пипер 2004, 36-41, 24 и даље, 44-46, 90-97 итд.) видети у наведеним студијама.

²⁰ B...http://www.freewebs.com/genetska_istrazivanja/alavantic-reakcije.htm;

<http://forum.vidovdan.org/viewtopic.php?f=2&t=2259>;

уп. <http://www.magazin-tabloid.com/casopis/?id=06&br=233&cl=28>; <http://okruglisto.com/index.php?topic=3016.0> Када је реч о преиспитивању доминантне научне парадигме и о преплитању науке и идеологије в. рецимо (са сасвим различитих дисциплинарних становишта): Тодоровић 2012; Ракочевић 2002, в. пре свега стр. 255; Стојиљковић 2004; у контексту овог рада – као илустративни пример – в. Станојевић 2010; уп. Куп 1974. О конфликту еволуционистичких и њима супротстављених схватања у савременом културном и научном контексту в. рецимо у: Роуз 2008; Tarasjev 2007.

Литература и извори:

- Andrejić, Ljubomir. 1996. *Prilog bibliografiji o etnogenezi, etničkoj istoriji i etničkom identitetu stanovništva Srbije*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Антонић, Слободан. 2007. *Срби и „евро-Срби“*. Београд: Чигоја штампа.
- Антонић, Слободан. 2008. *Културни рат у Србији*. Београд: Завод за уџбенике.
- Баришић, Фрањо. 1952. „Приск као извор за најстарију историју Јужних Словена“. *Зборник радова Византолошког института САН* 1: 52-63.
- Бачко, Александар. 2008. *Породице далматинских Срба*. Београд: Српски деспот.
- Бачко, А., и Максимовић Д. 2010. *Родови који славе св. Тому – генетичка и етнографска истраживања*. Београд: Издање аутора.
- Belić, Branislava. 2008. „Antigeni HLA sistema u populaciji Vojvodine“. *Glasnik Antropološkog društva Srbije* vol. 43: 56-66.
- Белић, Александар. 1913. *Срби и Бугари – у балканском савезу и у међусобном рату*. Београд.
- Благојевић, Гордана. 2012. *Срби у Солуну у првој половини 20. века*. Београд: System Intelligence Products, Етнографски институт САНУ.
- Будимир, Милан. 1959. „О старијим поменима српског имена“. *Глас САН* (Одељење литературе и језика ССХХХVI, Нова серија књ. 4): 35-55.
- Veselinovic, I. et all. 2008. „Allele frequencies and population data for 17 Y-chromosome STR loci in a Serbian population sample from Vojvodina province“. *Forensic Science International* 176, 05/2008, (2008): 23-28. DOI: 10.1016/j.forsciint.2007.04.003
- Vlahović, Petar. 1984. *Narodi i etničke zajednice sveta*. Beograd: Vuk Karadžić.
- Влаховић, Петар. 1993. „Српски род Црногораца“. У *Етнички састав становништва Србије и Црне Горе и Срби у СФР Југославији*, уредник Милена Спасовски, 193-202. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду.
- Влаховић, Петар. 1999. „Антропогеографске одлике и етнички процеси у књажевачком крају“. У *Књажевац и околина*, уредник Петар Влаховић, 7-15. Београд: Етнографски музеј у Београду.
- Vukčević, Ivo. 2007. *Slovenska Germanija*. Beograd: Pešić i sinovi.
- Голубовић, Петар. 1992. „Становништво и насеља“. У *Језик, култура и цивилизација, Културна историја Сврљига II*, уредник Сретен Петровић, 173-213. Ниш: Просвета – Ниш, Народни универзитет – Сврљиг.
- Горнунг, Б. В. 1963. *Из предыстории образования общеславянского языкового единства*. Москва: Академия наук СССР.
- Екмечић, Милорад. 2002. „Србофобија и антисемитизам“. У *Дијалог прошлости и садашњости*, аутор Милорад Екмечић, 343-365. Београд: Службени лист СРЈ.
- Ивић, Павле. 1986. *Српски народ и његов језик*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Јанковић, Ђорђе. 1996. „Словенске културе касноантичког доба“. *Рад Музеја Војводине* 37-38: 77-82.
- Јерковић, Синиша. 2012a. <http://www.poreklo.rs/wp-content/uploads/2012/09/srpska-genetika-page-001.jpg>, Приступљено 31.1.2013. (Табела на којој су сабрана сва досадашња генетска истраживања Срба).

- Јерковић, Синиша. 2012д. „Имате резултате генетског тестирања и шта даље?“. Приступљено 31.1.2013. <http://www.poreklo.rs/2012/07/18/imate-rezultate-genetskog-testiranja-i-shta-dalje/>
- Кљосов, Анатолиј. 2010. „Откуд су се појавили Словени и 'Индоевропљани'? Одговор даје ДНК-генеалогичка“. *Узданица* VII/2: 59-86.
- Књажевац и околина. 1999. Етнографски музеј у Београду, Београд, 1999.
- Кобычев, В. П. 1973. *В поисках прародины славян*. Москва: Издательство „Наука“.
- Костић, Михајло. 1973. „Проблематика стариначког становништва у југоисточној Србији“. *Гласник српског географског друштва* св. XIII, бр. 1: 31-53.
- Куп, Томас С. 1974. *Struktura naučnih revolucija*. Београд: Nolit.
- Лома, Александар. 1993. „Неки славистички аспекти српске етногенезе“. *Зборник Матице српске за славистику* 43: 105-126.
- Лутовац, М. В. 1960. „Етнички састав и етничке промене у Тимочној крајини“. У *Рад Конгреса фолклориста Југославије у Зајечару и Неготину 1958*, уредник М. С. Лалевић, 13-19. Београд.
- Лутовац, Милисав В. 1980. *Жупа Александровачка – Антропогеографска испитивања*. Београд: САНУ (Српски етнографски зборник 93, Одељење друштвених наука САНУ).
- Макуљевић, Ненад. 2009. „Визуелност и култура сећања у Горњем Полимљу“. *Милешевски записи* 8: 195-209.
- Маринковић, Александар. 2012. „Распрострањеност mt-ДНК хаплогрупа у југоисточној Европи“. Приступљено 31.1. 2013. <http://www.poreklo.rs/2012/08/22/rasprostranjenost-mt-dnk-haplogrupa-u-jugoistočnoj-evropi/>
- Маслаћ, Божидар. 2011а. „Хрвати и Бошњаци нам после српског језика „позајмљују“ и гене?“. Приступљено 7.6.2012. <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/hrvati-i-bosnjaci-posle-srpskog-jezika-pozajmljuju-i-gene.html>
- Маслаћ, Божидар. 2011б. „Одговор Драгану Приморцу, или о (зло)употреби гена“. Приступљено 7.6.2012. <http://www.nspm.rs/polemike/odgovor-draganu-primorcu.html>
- Милосављевић, Петар. 1999. „Књажевац у прошлости“. У *Књажевац и околина*, уредник Петар Влаховић, 7-15. Београд: Етнографски музеј у Београду.
- Mirabal, S. et al. 2010. „Human Y-Chromosome Short Tandem Repeats: A Tale of Acculturation and Migrations as Mechanisms for the Difusionog Agriculture in the Balkan Peninsula“. *American Journal of Physical Anthropology* 142(3): 380-390. DOI: 10.1002/ajpa.21235
- Недељковић, Миле. 2001. *Лексикон народа света*. Београд: Српска књижевна задруга, Службени лист СРЈ.
- Нишкановић, Мирослав. 2004. *Српска презимена*. Београд: Српски генеалогички центар.
- Новаковић, Реља. 1977. *Одакле су Срби дошли на Балканско полуострво*. Београд: Народна књига, Историјски институт у Београду.
- Пантелић, Никола. 1974. „Етнолошка грађа из Будака“. *Гласник етнографског музеја* 37: 179-228.
- Perićić, M. et al. 2005. „High-resolution phylogenetic analysis of southeastern Europe traces major episodes of paternal gene flow among Slavic populations“. *Molecular Biology and Evolution* 22(10): 1964-1975.

- <http://mbe.oxfordjournals.org/cgi/content/full/22/10/1964>; DOI: 10.1093/molbev/msi185
- Петричевић, Марија. 1996. „Подунавље словенска колевка – руски академик Олег Н. Трубачов о етногенези Словена“. Вечерње новости 4.11.1996. <http://www.marijapetricicevic.com/citanje.php?m=1&t=oleg%20trubacov>
- Петровић, Сретен. 2000. *Митологија, магија и обичаји. Српска митологија – књ. V*. Ниш: Просвета – Ниш.
- Пипер, Предраг. 2004. *Српски између великих и малих језика*. Београд: Београдска књига.
- Пипер, Предраг. 2008. *Увод у славистику I*. Београд: Завод за уџбенике.
- Прелић, Младена. 2008. *(Н)и овде (н)и тамо – етнички идентитет Срба у Мађарској на крају XX века*. Београд: Етнографски институт САНУ – посебна издања књ. 64.
- Ракић, Р., и Станисављевић-Ракић В. 2005. *Српске породице и презимена*. Београд: „Алтер-етно“ центар, Мрљеш.
- Ракочевић, Милоје. 2002. „Да ли постоји алтернативна наука“. У *Наука, религија, друштво*, уредници В. Јеротић, Ђ. Коруга, Д. Раковић, 255-258. Београд: Богословски факултет СПЦ, Министарство вера Владе Републике Србије.
- Regueiro, M. et all. 2012. „High levels of Paleolithic Y-chromosome lineages characterize Serbia“. *Gene* 498(1/2012): 59-67. DOI: 10.1016/j.gene.2012.01.030
- Роуз, Серафим. 2008. *Постање, стварање и рани човек* (интернет издање). Београд: Svetosavlje.org (<http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Apologetika/SerafimRouzTumacenjePostanja/SerafimRouzTumacenjePostanja.htm>)
- Рыбаков, Б. А. 1981. *Язычество древних славян*. Москва: Наука.
- Sedov, Valentin Vasiljevič. 2012. *Sloveni u dalekoj prošlosti*. Beograd: Akademska knjiga.
- Станојевић, Маринко. 1913. „Заглавак“. *Српски етнографски зборник* књ. 20, *Насеља српских земаља* књ. IX: 1-184.
- Станојевић, Маринко. 1940. „Тимок“. *Српски етнографски зборник* књ. LV, *Насеља и порекло становништва* књ. 29: 389-544.
- Станојевић, Бобан. 2010. „Генетика, историја, језик“. *Митолошки зборник* 23: 273-295.
- Стојиљковић, Станко. 2004. „Генетски код непроменљив“. Политика 10. 08. 2004.
- Tarasjev, Aleksej. 2007. „Evoluciona biologija i religija: šta znamo i kako saznajemo“. У *Religija i epistemologija*, уредник Vladeta Jerotić i drugi, 113-125. Beograd: Dereta.
- Терзић, Славенко. 1993. „Срби и македонско питање“. У *Етнички састав становништва Србије и Црне Горе и Срби у СФР Југославији*, уредник Милена Спасовски, 235-250. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду.
- Терзић, Славенко. 2009. „Горње Полимље и Горњи Ибар: демографска померања и проблем континуитета историјске традиције“. *Милешевски записи* 8: 119-131.
- Тодоровић, Ивица. 2008. „Срби/Идентитет“. У *Енциклопедија српског народа*, уредник Радош Љушић, 1035. Београд: Завод за уџбенике.

- Тодоровић, Ивица. 2011. „Источна Србија као савремени истраживачки изазов“. *Етно-културолошки зборник XV*: 25-36.
- Тодоровић, Ивица. 2012. „Проблем мултидисциплинарног односа проучавања односа између науке и религије – преиспитивање доминантне научне парадигме“. У *Духовна култура и религиозност некад и данас – различити контексти и традиције*, уредници И. Тодоровић, Г. Благојевић, 57-86. Београд: Рашка школа и други.
- Толстов, С. П. 1948. „'Нарцы' и 'Волхи' на Дунае“. *Советская этнография* 2: 8-38.
- Трбуховић, Војислав. 2006. *Индоевропљани*. Београд: Пешић и синови.
- Трифунски, Јован. 1995. *Македонизирање Јужне Србије*. Београд.
- Трубачов, Олег. 2005. *Етногенеза и култура древних Словена*. Београд: Пешић и синови.
- Трубачов, Олег. 2006. *Етногенеза и култура древних Словена, други део*. Београд: Пешић и синови.
- Фасмер, Макс. 1971. *Этимологический словарь русского языка, том III*. Прогресс: Москва.
- Cavalli-Sforza, Luigi Luca. 2008. *Geni, народи и jezici*. Zagreb: Algoritam.
- Цвијић, Јован. 1966. *Балканско полуострво и јужнословенске земље*. Београд: Завод за издавање уџбеника.
- Шафарик, Павел Јозеф. 1998. *О пореклу Словена*. Нови Сад: Архив Војводине.
- http://www.freewebs.com/genetska_istrzivanja/alavantic-reakcije.htm, Приступљено 31.1.2013.
- <http://www.familytreedna.com/faq/answers>, Приступљено 31.1.2013.
- <http://poreklo.rs/srpski-dnk-projekat/>. Приступљено 31.1.2013.
- http://www.eupedia.com/europe/european_mtdna_haplogroups_frequency.html, Приступљено 31.1.2013.
- http://www.mymcgee.com/tools/yutility.html?mode=ftdna_mode, Приступљено 31.1.2013.
- <http://www.poreklo.rs/2012/07/16/kratak-uvod-u-geneticku-genealogiju-osnovi-genetike/>, Приступљено 31.1.2013.
- <http://www.hprg.com/hapest5/hapest5a/hapest5.htm>, Приступљено 31.1.2013.
- <http://www.yhrd.org>. Приступљено 31.1.2013.
- <http://www.ysearch.org>, Приступљено 31.1.2013.
- <http://forum.vidovdan.org/viewtopic.php?f=2&t=2259>, Приступљено 25.5.2012.
- <http://www.magazin-tabloid.com/casopis/?id=06&br=233&cl=28>, Приступљено 25.5.2012.
- <http://okruglisto.com/index.php?topic=3016.0>, Приступљено 2.2.2013.

Ivica Todorović

Multidisciplinary Research into the Origin of Population in Serbia – Preliminary Framework

This paper – by offering actual examples – illustrates a basic concept and guidelines of a complex research into (proto) origin of Serbian population. The research is envisaged as a multidisciplinary one, emphasizing the latest, genetic investigation and selecting Y haplotypes and haplogroups of population in Serbia, primarily that of Serbian ethnic group. Simultaneously, a gathering of thorough ethnological data related to the ideas that the tested have of their

origin was carried out, which, together with the genetic results, should provide deeper insight as well as push forward the current borders of scientific knowledge concerning the ethno genesis of population in Serbia. The preliminary research encompassed chiefly the population of eastern, central and western part of central Serbia. Direct results and specific conclusions (accompanied with the broadening of research sample) are expected in the forthcoming period.

Key words: basic concept and guidelines, haplotypes and haplogroups, origin and ethno genesis of population in Serbia, Serbian ethnic group, ideas of origin, preliminary research, pushing forward the current borders of knowledge.